

Eleştiriye Hariçten Gazel

Ali K. METİN

Bizde bir eleştiri kültürü olmadığı söylenir. Gerçekten yok mudur, yoksa var olanı görmezden gelmenin veya küçümsemenin bir yansıması mıdır bu, pek ayırt edilemez. Eleştiri kültürümüzün olmadığını söyleyenler tam neyi kastettiklerini, eleştiriyle ilgili nasıl bir beklenti içinde olduklarını açıklamaya çoğu zaman ihtiyaç duymamışlardır bile. Hatta neyin var neyin yok olduğunu anlaşılır kılmaya hacet yokmuş gibi yok demekle verdikleri rahatsızlığı kendilerince neredeyse yeterli görmüşlerdir.

Bundandır ki eleştiri var-yok kavgasına girmenin bir anlamı olacağını sanmam. Bunun, yararsız olduğu kadar yersiz bir tartışma olduğundan şüphe yok. Ortada olanlar üzerine bir analiz ve yargıya dayanmadan ileri sürülen bu tür iddiaların ciddiye alınması beklenmemeli. Önce, adına ister eleştiri isterse deneme veya değerlendirme diyelim, ortada olan bitenlere ilişkin çözümleyici bir değerlendirme ortaya koymadan verilen yargılar tek kelimeyle hükümsüzdür.

Diğer taraftan böylesi iddiaların geçmişte de sık sık gündeme geldiğini biliyoruz. Eleştirinin koşul ve ölçütleriyle ilgili farklılıklar her zaman olagelmiş, birinin yaptığına diğeri küçümseyerek bakabilmiştir. Oysa farklılıkların birbirini besleyici nitelikler taşıdığı, zaman içinde daha iyi anlaşılmıştır. İkinci Yeni'ye önemli eleştirileri olan Hüseyin Cöntürk, gerçek anlamda bir eleştirmen kuşağının ancak kendi döneminde ortaya çıkmaya başladığından, bunun yeni yeni doğum sancılarının yaşandığından söz ederken bile hak yemekten kaçınmıştır. Var olan eleştirel birikimi küçümsemeye, yok saymaya yeltenmemiştir. Nitekim *“Ataç'ın edebiyatımıza neler getirdiği fazla tartışmaya değmese gerek: o olmasaydı biz, ikinci dönem adamları, yetişemedik”* diyen Cöntürk'ten başkası değildir. *“Ataç'ın edebiyatımıza getirmediklerini, getirmediklerini getirmeye çalıştık”* diyerek, eleştiri olgusuna hak yemeden nasıl bakmak gerektiğini örnekleyen de yine odur.

Ne ki Hüseyin Cöntürk, “Ataç’tan önce eleştirme” olmadığına değinirken hak yememiş miydi acaba? Belki. Ancak Cöntürk’ün hak yemesi koyduğu ölçütle ilgili, kendi içinde tutarlı ve dürüst bir yaklaşımın gereğidir daha çok. Usule dayalı, yöntemli eleştirinin ilk Nurullah Ataç’la başladığına dair yaptığı belirlemenin doğal sonucudur. Oysa Ataç’ın kendisi de, bulunduğu dönem içinde eleştiri var-yok iddialarıyla bizzat karşı karşıya gelmiş, ancak var olan birikimi yadsımak için bir neden görmemiştir. İsmail Habip Sevük, Mustafa Nihat Özön, Refik Ahmet Sevensil gibi isimlerin eleştiri çalışmalarına dikkat çekerek bunları edebiyatın kazanç hanesi içinde kabul etmiştir. Eleştirmen dürüstlüğü dediğimiz biraz da budur: Tarihî değeri ne olursa olsun, verilen emeği görmeyi ve beğen beğenme ona saygı duymayı gerektirir. Ayrıca, yapılan çalışmaların kültür, edebiyat hayatındaki olası etkileri hakkında hiç kimse kesin yargılarla konuşma iddiasında bulunamaz. Farklı bakış açıları, algı düzeyleri, farklı sorunsallaştırma biçimleriyle ilgili olarak, birilerine hiçbir şey ifade etmeyen eleştirel etkinlikler, başkaları için büyük kıymetler taşıyabilir. Bu işler hep böyledir; böyle olagelmıştır zaten. Birinin iyi dediğine diğeri burun kıvrabilir, beğenmediğini tutup göklere çıkarabilir. Eğer bir kimse, bu beğenme veya beğenmemenin ardındaki mantığı kavrayamayacak kadar işin dışındaysa, eleştiri üzerine yargıda bulunma hakkını kendinde görmemelidir. Bir eserin neden beğenildiği neden beğenilmediğiyle ilgili değerlendirmeler, iyi kötü belli bir eleştiri anlayışını dışa vuracak demektir. Diyelim dışa vurmadı; diyelim ki çok öznel, ölçütleri çok net olmayan bir eleştiri tarzıyla karşı karşıyayız. Bu durum bile, onun değersiz olduğunu kanıtlamaya yetmez. Eleştiri eğer yapıtla veya belli bir edebiyat görüngüsüyle ilgili ufuk açıcı, nüfuz edici nitelikte kimi ipuçlarını okuyucuya verebilmişse işini büyük ölçüde yapmış kabul edilir. Eseri illa ki sabit bir yöntem etrafında çözümlenmek gerekmez: Belli bir dünya görüşüne göre yorumlanması gerekmediği gibi. Eleştiri böyle bir dayatmacılığı reddeder. Yapıtla okuyucu arasında belli bir köprü olmayı, yadsıyamayacağı tek ödev, tek zorunluluk olarak görür.

Yöntemin, eserin özgüllüğünü kavramaktan daha fazla önemsenmesi de ayrıca sorgulanması gereken bir problemdir zaten. Yöntemi hafife almak anlamında demiyoruz, ama eleştirel çalışmalara sadece yöntem sorunu açısından bakmak ciddi bir aymazlığın göstergesidir. Örneğin, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın eleştiride belirli bir yöneme bağlı kalmamasının ne zararı vardır? “Eserin havası”nı verme bakımından Tanpınar, biliyoruz ki eleştiriye zirveye taşıyanlardan. Romanda ve şiirde olduğu gibi, kültürel, edebî birikimi ve derin yorumlama gücüyle eleştiride de kendisine tartışılmaz bir yer edinmeyi başarmıştır. Yöntem konusundaki serbest tutumuyla Tanpınar’ın takipçisi diyebileceğimiz Mehmet Kaplan için de benzer şeyler söylenebilir.

Mesele üzüm yemekse, eleştirinin olmadığı yargısına itibar etmek bugün doğrusu hiç de mümkün değil. Eleştiri var, hem de günümüz edebiyatının sınırlarını zorlayan bir şekilde var. Ama Orhan Koçak, Nurdan Gürbilek gibi bir iki isim dışında, sadece eleştirmen kimliğiyle eleştiri işi yapanların sayısal yetersizliği, altı çizilmesi gereken bir problem olarak önemini koruyor. Bu anlamda eleştiriye daha nesnel yaklaşımlarla besleyecek yeni soluklara ihtiyaç olduğu muhakkak. Ne ki mesele gerçekten de bağcıyı dövmek değilse, eleştiri sahasında bugün dikkate değer pek çok çalışmaya ve imzaya tanıklık etmek mümkün olabilecektir.

Öbür taraftan, edebiyatımızda bir eleştiri geleneği oluşabilmiş midir diye bakarsak, buna kolayca evet denemeyeceğini biliyoruz. Kolayca hayır denemeyeceğini de. Hatta bir adım daha ileri giderek eleştiride dışa bağımlı bir görüntünün olduğu ileri sürülebilir. Bu görüntünün dışına çıkabilen çalışmalar olmakla beraber, dışa bağımlılığın eleştirimiz için hâlen bir problem olmaya devam ettiği şüphesizdir. Biçimci, yapısalcı, gösterge bilimsel, yorumsamacı eleştiri anlayışlarının ülkemizdeki temsilciliğini yapmaktan öteye gitmeyen çalışmalara mim koymamak olmaz. Eleştiride daha yerli, daha özgün açılımlara ciddi ihtiyaç var. Eleştirinin yol gösterici işlevi dikkate alındığında, böylesi açılımların aynı zamanda sanat, edebiyat çalışmalarındaki yerleşme eğilimlerini kışkırtıcı bir etkisinin olacağını tahmin etmekse hiç zor olmamalı.